

<https://doi.org/10.15407/eip2021.02.052>

УДК 330.354 (477)

JEL: E20, O11, O38

Ганна Яценко¹

ЧИННИКИ ПОСТКОВІДНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У 2021–2022 РОКАХ

Зважаючи на негативний вплив пандемії COVID-19 на світову економіку, в дослідженні зроблено акцент на більш високий ризик виникнення негативних довгострокових наслідків пандемії в країнах з економіками, що розвиваються (зокрема в Україні). Зазначене пояснюється обмеженою фіскальною підтримкою економік цих країн, на противагу численним заходам урядів розвинених країн, спрямованих на підтримку громадян і бізнесу під час коронакризи. Руйнівні довгострокові наслідки коронакризи для економіки та населення бідніших країн проявлятимуться до тих пір, поки уряди не вживуть заходів щодо економічного відновлення та стимулювання економічного зростання.

На основі виокремлення основних рушіїв економічного зростання України в 2016–2019 рр., а також узагальнення досвіду постковідного відновлення економік інших країн (зокрема, Австралії, США, країн ЄС, Японії та передових країн Азії) в дослідженні пропонуються шляхи відновлення української економіки та мінімізації негативних наслідків пандемії COVID-19. Запропоновано сприяти відновленню української економіки через: розширення внутрішнього попиту (як споживчого, так і інвестиційного) та активізацію інноваційного розвитку.

Як показав аналіз міжнародного досвіду, споживчий попит в умовах пандемії варто стимулювати, зокрема шляхом: розвитку внутрішнього туризму; допомоги малому бізнесу в урізноманітненні каналів продажів; стимулювання попиту на онлайн-ринку. Визначено, що для стимулювання інвестиційного попиту варто робити акцент на розвитку інфраструктури; запровадженні тимчасових інвестиційних стимулів; перенесенні збитків, отриманих у попередні податкові періоди. Запропоновано активізувати інноваційний розвиток України шляхом: створення середовища, сприятливого для розвитку малих інноваційних підприємств (стартапів);

¹ Яценко, Ганна Юрїївна – канд. екон. наук, науковий співробітник відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (вул. П.Мирного, 26, Київ, 01011), ORCID: 0000-0003-4117-1781, e-mail: yatsenko.anna@gmail.com

нарошення витрат на дослідження та розробки; інтеграцію бізнесу, освіти та дослідницьких організацій.

Ключові слова: пандемія COVID-19, постковідне відновлення економіки, внутрішній попит, інноваційний розвиток

Пандемія COVID-19 призвела до глобальної кризи у сфері охорони здоров'я, посилення рівня невизначеності в економіці, порушення глобальних ланцюгів поставок, скорочення світової торгівлі (на 5,3%), обмеження пересування мільйонів людей, спровокувала кризу на ринку праці², погіршила фінансовий стан більшості компаній³ (насамперед переробної галузі; тимчасового розміщення й організації харчування; нерухомості; сфери оптової та роздрібною торгівлі; транспорту). Світовий ВВП у 2020 р. скоротився на 3,3%⁴, тоді як у 2009 р. – лише на 0,1%. Режим надзвичайної ситуації через коронавірус продовжується і цього річ⁵.

Через значну роль малого і середнього бізнесу в економіці, а також високу частку сектора послуг у ВВП, падіння економіки в розвинених країнах у 2020 р. виявилось глибшим, ніж у країнах, що розвиваються. Утім, численні заходи урядів, спрямовані на підтримку громадян і бізнесу (виплати допомоги по безробіттю, тимчасове зниження та відтермінування сплати податків, "ковідні" субсидії на заробітну плату, масштабна підтримка постраждалих компаній, включаючи гарантії позик та вливання власного капіталу тощо), дозволять розвиненим країнам уникнути серйозних негативних наслідків коронакризи. А от обмежена підтримка економіки в країнах, що розвиваються, призведе до негативних довгострокових наслідків коронакризи, що проявлятимуться доти, допоки уряди цих країн не вживуть заходів щодо економічного відновлення та стимулювання економічного зростання.

Оскільки Україна належить до країн, що розвиваються, мета цього дослідження полягає у виявленні шляхів постковідного відновлення української економіки та зменшення негативних наслідків пандемії COVID-19.

Огляд джерел за темою дослідження. Питання стимулювання економічного відновлення активно обговорюється на міжнародному рівні. Зокрема, в доповіді економістів ООН "Світова економічна ситуація та перспективи" (лютий 2021) [5], зазначається, що стійке відновлення світової економіки наразі можливе лише за умови: забезпечення інвестицій в економічну, соціальну та кліматичну стійкість на планеті; активізації міжнародної торгівлі; уникнення передчасного запровадження політики жорсткої економії.

² За оцінками Міжнародної організації праці [1], станом на 29 квітня 2020 року, у всьому світі втрачено 305 млн робочих місць.

³ Так, наприклад, американська авіакомпанія Delta Air Lines лише у III кв. 2020 р. втратила 5,4 млрд дол. США [2]; а у ВДВ переробної промисловості минулого року вперше з часів фінансової кризи 2008–2009 років відбувся спад (на 6,8% р/р, за даними ЮНІДО [3] на момент підготовки статті).

⁴ World Economic Outlook Database: April 2021. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/>

⁵ Станом на 16 червня 2021 р. у світі зафіксовано понад 176 млн підтверджених випадків захворювання на COVID-19, з яких майже 3,82 млн – летальних [4].

В останньому випуску доповіді "Пульс Африки, COVID-19 та майбутнє роботи в Африці: нові тенденції у сфері впровадження цифрових технологій" [6], зазначається, що перспективи відновлення економіки африканських країн після коронакризи залежать від проведення фундаментальних реформ, спрямованих на створення робочих місць, залучення інвестицій, підвищення конкурентоспроможності, а також від реформування системи соціального захисту вразливих верств населення.

На офіційному сайті Ради Європи та Ради міністрів Європейського Союзу [7] зазначається, що під час неформальної відеоконференції 26 лютого 2021 р. міністри освіти та наукових досліджень ЄС наголосили на важливості досліджень та інновацій як для економічного відновлення після пандемії COVID-19, так і для зменшення вразливості економік країн ЄС до майбутніх криз.

В аналітичних матеріалах Робочої групи ООН з соціальної та солідарної економіки (UNTFSSSE) [8] наголошено, що важливою умовою виходу з пандемії COVID-19 є здорове населення, тоді як ключовою умовою формування стійкості суспільства до майбутніх криз є рівний доступ до якісних медичних послуг, освітніх послуг, санітарії та соціального захисту. Додатково зазначається, що вирішення невідкладних викликів клімату, переходу бізнесу в цифрову площину, демографічного переходу та їх наслідків для ринку праці є ключовим фактором забезпечення соціальної справедливості та гідних умов життя.

У "Порядку денному 2030" (2030 Agenda), ухваленому на Генеральній Асамблеї ООН у 2015 р., зазначено, що відновленню економіки після кризи слід сприяти шляхом реформування системи охорони здоров'я, подолання бідності, зниження гендерної нерівності, покращення стану навколишнього середовища та формування стійкої системи харчування. Наголошується також і на важливості: співпраці між приватним та державним секторами на різних рівнях, а також активізації партнерських відносин між зацікавленими сторонами. Додатково відзначається важливість залучення довгострокових інвестицій в економіку країни.

Питанням стимулювання економічного відновлення присвячені також і аналітичні матеріали інформаційних агентств, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків. Так, експерти агентства *Bloomberg* вважають, що драйвером відновлення світової економіки стануть гроші, накопичені споживачами під час пандемії та витрачені або на споживання (шопінг, ресторани, туризм, дозвілля та розваги, спорт), або на покриття боргів [9].

У звіті Міжнародної енергетичної агенції [10] зазначається, що відновленню світової економіки після пандемії сприятимуть фіскальні стимули та процес вакцинації.

За результатами опитування, проведеного журналістами BBC Worklife, відновленню світової економіки сприятиме зростання споживання "з відчуттям близького часового горизонту" [11].

У тематичному випуску Консенсус-прогнозу "Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку" [12], співробітники Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України надали найбільш імовірні сценарії

відновлення української економіки після пандемії COVID-19, а також траєкторії переходу до сталого позитивного розвитку.

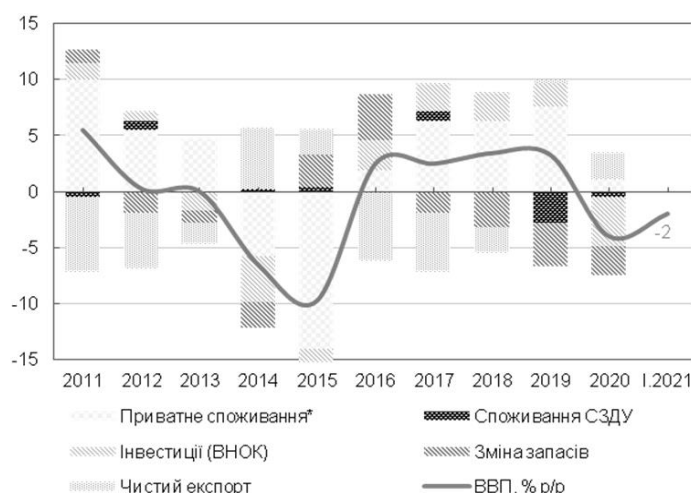
Понад 200 заходів щодо стимулювання української економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19 представлено в Програмі Кабінету Міністрів України, спрямованій на відновлення економічного здоров'я країни по всіх галузях [13].

У дослідженні Д.В. Долбневої [14], зазначено, що поштовх відновленню української економіки, як і забезпечення його швидкості надасть відкладений (незадоволений) попит споживачів.

В.Ю. Шевченко [15] наголошує на важливій ролі політики у запобіганні поширенню коронавірусу. Автор зазначає, що: короткострокова політика (один-два квартали) має бути спрямована на відновлення бізнесу і споживання, а також на стабілізацію фіскального стану; середньострокова політика – на макроекономічну стабільність та стійке економічне зростання; довгострокова політика стійкого зростання – на структурні реформи та інновації.

У цій статті на основі ознайомлення із досвідом постковідного відновлення економік інших країн (зокрема, Австралії, США, країн ЄС, Японії та передових країн Азії), здійснено спробу розширити вже наявні пропозиції щодо відновлення української економіки.

Виклад основного матеріалу. Економіка України після різкого падіння у 2014–2015 рр. (на тлі політичної, економічної кризи та воєнних дій на сході України) у 2016 р. відновила зростання. До початку пандемії COVID-19 зростання української економіки залишалося стійким: у річному вимірі реальний ВВП збільшувався темпами на рівні 2,4–3,4%. Основним рушієм економічного зростання в цей період (2016–2019 рр.) виступав внутрішній попит (рис. 1).

* Включає кінцеві споживчі витрати домогосподарств та некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства.

Рис. 1. Внески категорій кінцевого використання в річну зміну реального ВВП, в.п.

Джерело: ДССУ, розрахунки автора.

Стійке зростання споживчого попиту підтримувалося шляхом збільшення доходів населення (заробітної плати, пенсійних виплат, грошових переказів); інвестиційного попиту – поліпшенням ділових очікувань підприємств на тлі достатньо сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури та поступового покращення фінансових результатів підприємств.

Попри 2,4–3,4% зростання української економіки у 2016–2019 рр., умов сталого економічного розвитку не було сформовано. Про це свідчить помітне відставання України від передових країн світу в міжнародних рейтингах⁶ якості життя населення. Так, за розміром середньодушового ВВП за ПКС Україна у 2019 р. посіла 96-те місце з 186 країн світу та розташувалася між Перу і Парагваєм. У рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності Україна у 2019 р. посіла 85-те місце із 141 (порівняно з 2018 р. втративши дві позиції), насамперед через регрес у сфері фінансових систем, погіршення ситуації із макроекономічною стабільністю та інноваційними можливостями. В рейтингу процвітання Інституту Legatum (The Legatum Prosperity Index)⁷ у 2019 р. Україна зайняла 96-те місце із 167 країн (у 2020 р. перемістившись лише на 92-ге місце). В рейтингу Numbeo за індексом якості життя (Quality of Life Index for Country)⁸ у 2019 р. Україна посіла 62-ге місце (із 71), опинившись нижче за всі сусідні країни. У 2021 р. Україна у цьому рейтингу перемістилася на 59-те місце серед 83 країн світу, зокрема на тлі позитивних зрушень щодо охорони здоров'я.

Єдиною серйозною перевагою України при аналізі якості життя населення залишається освіта, рівень якої дозволяє нашій країні зберігати свої позиції серед країн із високим рівнем людського розвитку. Зокрема, у 2019 р. у рейтингу індексу людського розвитку (ІЛР) Україна посіла 74-те місце серед 189 країн, ІЛР становив 0,779 та перевищив середньосвітовий (0,737). Це свідчить, що саме високий рівень людського капіталу України має стати підґрунтям підвищення якості державного управління та, як наслідок, – якості життя населення.

Слідуючи загальносвітовим тенденціям, у 2020 р. якість життя населення України погіршилась, економіка впала на 4% р/р. Серед головних причин: карантинні обмеження, запроваджені у відповідь на пандемію COVID-19, звуження пропозиції товарів та послуг, стиснення споживчого попиту та падіння інвестиційного попиту.

⁶ Використана інформація Світового банку (<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>), Всесвітнього економічного форуму (<https://www.weforum.org/>), Інституту Legatum (<https://www.prosperity.com/rankings>), сервісу Numbeo (https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?title=2019), ООН (<http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>).

⁷ Індекс процвітання Інституту Legatum – комбінований показник британського аналітичного центру *The Legatum Institute*, який вимірює досягнення країн світу з точки зору їх благополуччя і процвітання [16].

⁸ Крім загального індексу якості життя, Numbeo містить набір субіндексів, які розраховуються за певними індикаторами. Наприклад, купівельна спроможність населення, рівень забруднення навколишнього природного середовища, клімат, забруднення повітря, безпека, злочинність, охорона здоров'я, вартість життя, ціна на нерухомість, житлові умови, транспорт, затрати часу на поїздку на роботу тощо [17].

На початку 2021 р. падіння економіки України продовжилось, у I кв. реальний ВВП скоротився на 2% р/р⁹. Вплив пандемії COVID-19 усе ще відчувається. Так, зважаючи на показники захворюваності на коронавірус, у регіонах України продовжують запроваджувати жорсткі карантинні обмеження, що має негативний вплив на економіку країни (насамперед на сектор послуг). На тлі загальної невизначеності та неможливості будувати плани на майбутнє, актуальними залишаються й проблеми логістики та управління ланцюгами постачання.

Натомість, мультилатералізм та безпрецедентна взаємодія між країнами щодо вакцини проти коронавірусу і, як наслідок, винахід вакцин¹⁰ та їх поширення у світі можуть зупинити пандемію коронавірусної хвороби COVID-19 уже в поточному році. Це, ймовірно, і стане підґрунтям економічного відновлення у світі та в Україні. Втім, існує висока невизначеність щодо розгортання вакцинації. Зазначене є наслідком, *по-перше*, недовіри населення до вакцин проти COVID-19. *По-друге* – того, що вірус, який викликає захворювання COVID-19, мутує. Як наслідок, вакцинація не може гарантувати 100% безпеку людей від поширення цього захворювання. *По-третє*, нерівномірного розподілу вакцин між бідними та багатими країнами світу.

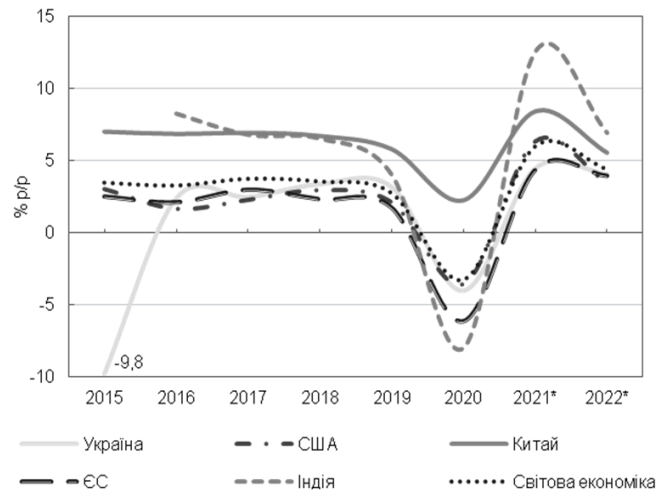
Попри невпевненість у досягненні бажаних результатів, масова кампанія вакцинації населення поступово набирає обертів та дає підстави для оптимізму щодо стрімкого економічного зростання. Так, за оцінками онлайн-порталу статистики STATISTA, у 2021 р. світова економіка зросте на 6,0% р/р, у 2022 р. зростання уповільниться до 4,4% р/р. Очікується, що високими темпами у 2021–2022 рр. зростатимуть економіки з ринками, що формуються (у т.ч. Китаю, Індії). Економіки розвинених країн (зокрема США, ЄС) також зростуть, проте дещо повільніше (див. рис. 2). За нашими оцінками, реальний ВВП України у 2021 р. сягне позначки 4,5% р/р (у 2022 р. зростання уповільниться до 4,1% р/р).

У 2021–2022 рр. основною рушійною силою економічного зростання України скоріше за все виступатиме внутрішній попит. Експорт с/г товарів та харчових продуктів також підтримуватиме економічне зростання. Втім, імпорт відновлюватиметься більш швидкими темпами на тлі: реалізації відкладеного попиту на імпорتنі товари (зокрема у сегменті високотехнологічної продукції) та зростання цін на імпортовані енергоресурси. Як наслідок, внесок чистого експорту у ВВП знову стане від'ємним.

Серед додаткових чинників постковідного відновлення економіки України у 2021–2022 рр. можна назвати: нарощення обсягів венчурного інвестування в українські стартапи, локалізацію виробництва (зокрема в переробній галузі), збільшення обсягів виробництва галузями сфери послуг.

⁹ Оперативна оцінка ВВП.

¹⁰ Зараз у світі роблять щеплення 10 різними вакцинами, зокрема: Comirnaty, виробник Pfizer/BioNTech (США, Німеччина); mRNA-1273, виробник Moderna (США); AZD1222, виробник Oxford-AstraZeneca (Швеція, Велика Британія); Covaxin, виробник Bharat Biotech (Індія) тощо.

* - оцінка; для України – оцінки автора.

Рис. 2. Темпи зростання світової економіки та економік окремих країнах в 2015–2022 рр., % p/p

Джерело: Statista, ДССУ, оцінки автора.

Зупинимось більш детально на найважливіших чинниках економічного зростання та представимо рекомендації щодо прискорення відновлення української економіки в найближчі роки.

Споживчий попит

У 2021–2022 рр. споживчий попит в Україні підтримуватиметься:

- зростанням реальних доходів громадян;
- подальшим збільшення обсягів онлайн-продажів;
- зменшенням рівня безробіття на тлі створення нових робочих місць;
- розширенням пропозиції товарів і послуг (у результаті взяття пандемії під контроль та скасування карантинних обмежень);
- збільшенням попиту населення на подорожі.

На стимулювання споживчого попиту в більшості країн світу спрямовані також активні заходи державної політики. Так, наприклад, в Японії споживчі витрати на внутрішній туризм в умовах пандемії стимулюють шляхом надання субсидій туристам (у рамках ініціативи Go To Travel). Ці субсидії покривають до половини витрат подорожуючих, а саме: знижку 35% від загальної вартості туру, а також ваучери – 15% від загальної вартості туру на інші витрати під час поїздки. Додатковим засобом стимулювання витрат на подорожі всередині країни є зниження на 50% залізничною компанією Japan Railway East вартості квитка на подорожі з Токіо до:

- Хоккайдо, Нагано, Ніігата (з 20 серпня 2020 р. до березня 2021 р.);
- Акіта, Аоморі, Сендай, Хакодате (до 30 вересня 2021 р.).

Цікавим є і досвід Австралії щодо стимулювання розвитку внутрішнього туризму. Так, Австралійська державна установа Tourism Australia (ТА) підтримує вітчизняну туристичну галузь під час пандемії COVID-19 шляхом заохочення австралійців витратити гроші на відпустки в Австралії. Для цього ТА

адаптувала до потреб вітчизняної туристичної галузі міжнародну Програму австралійських спеціалістів (Aussie Specialist Program), проходження якої забезпечує продавців туристичних послуг останніми новинами, а також оновленою інформацією про туристичні пам'ятки Австралії. Поширення цієї інформації серед австралійських клієнтів-мандрівників заохочує останніх обирати туристичні напрямки Австралії. Заохоченню подорожувати Австралією сприяє і YouTube-канал Australian Travel Club, що містить відеоматеріали, присвячені: подорожам відомими туристичними місцями та дикими кутками "Зеленого континенту"; австралійській флорі та фауні; тонкошам планування подорожей Австралією.

У відповідь на пандемію COVID-19 уряди країн – учасниць ОЕСР доклали значних зусиль для підтримки пропозиції в галузі роздрібною торгівлі. Так, на тлі ймовірного закриття невеликих підприємств роздрібною торгівлі були знижені витрати на вхід у галузь нових підприємств (зокрема витрати на реєстрацію та отримання ліцензії). З метою полегшення операцій із постачання товарів першої необхідності, в окремих країнах тимчасово послаблювалося правове регулювання робочого часу (табл. 1): запроваджувався гнучкий графік роботи (Бельгія, Франція), дозволялося залучати працівників до понаднормової роботи (Німеччина, Франція), полегшувалися норми переведення персоналу на іншу роботу (Бельгія, Франція), громадянам надавалася можливість отримувати допомогу по безробіттю і, водночас, працювати за сумісництвом у сфері роздрібною торгівлі (Бельгія, Франція, Велика Британія).

Таблиця 1

Тимчасове пом'якшення заходів регулювання основних видів роздрібною торговельної діяльності

Країна	Тимчасове послаблення регулювання основних видів роздрібною торговельної діяльності
Бельгія	Тимчасове послаблення правового регулювання: – тривалості робочого часу; – переміщення працівників як у межах однієї фірми, так і між фірмами; – гнучкого графіку роботи.
Франція	Тимчасове послаблення вимог законодавства про працю, зокрема щодо: – переміщення працівників між фірмами; – нормальної тривалості робочого часу (день, тиждень); – зменшення встановленого законом мінімального часу відпочинку між робочими змінами; – роботи у вихідний день.
Німеччина	Внесення змін до законодавчих актів щодо: – збільшення максимально допустимої кількості робочих годин на тиждень; – вимог до часу відпочинку та роботи в вихідний день; – тимчасового дозволу на доставку товарів першої необхідності працівниками без наявного сертифікату про професійну кваліфікацію водія.
Велика Британія	Відповідно до схеми збереження робочих місць у період пандемії COVID-19, під час відпустки за власний рахунок, працівникам дозволено працювати на інших місцях роботи.

Джерело: складено автором.

Щодо країн Азії, наприклад, у Кореї, з метою стимулювання пропозиції у сфері роздрібною торгівлі, уряд допомагає малому бізнесу урізноманітнити канали продажу (зокрема шляхом входу на платформу для онлайн-продаж). В

Японії уряд підтримав представників малого та середнього бізнесу субсидіями, що допомогли фірмам диверсифікувати та розширити канали збуту.

Інвестиційний попит

Інвестиційну активність українських компаній у 2021–2022 рр. стимулюватимуть:

- реалізація відкладеного попиту малих та середніх підприємств на інвестиційні ресурси (зокрема через запуск програми "Доступні кредити 5–7–9%");
- зростання житлового будівництва (на тлі здешевлення вартості іпотечних кредитів за Державною програмою "Доступна іпотека 7%");
- налагодження ланцюгів постачання;
- локалізація ланцюгів доданої вартості;
- нарощення бюджетних витрат на дорожню інфраструктуру;
- поліпшення ділових очікувань підприємств на тлі зменшення ризиків і рівня невпевненості щодо майбутніх прибутків, покращення фінансових результатів відносно сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури.

Зростання державних інвестицій в інфраструктуру в 2021–2022 рр. на тлі пандемії COVID-19 відповідає загальносвітовим тенденціям. Так, наприклад, у рамках Плану дій¹¹, підписаного в квітні 2020 р., міністри фінансів та керівники центральних банків G20 домовилися подвоїти зусилля щодо мобілізації та просування якісних державних та приватних інвестицій в інфраструктуру.

З метою зменшення скупчення осіб у громадському транспорті під час карантину зросли інвестиції у розвиток велосипедної інфраструктури. Наприклад, ще в березні 2020 р. велодоріжки Боготи (столиці Колумбії) були розширені: до наявної 550-кілометрової мережі додано 84-кілометрову мережу тимчасових велодоріжок. А відповідно до плану розвитку міста на найближчі чотири роки передбачено створити додаткові 280 км велодоріжок.

Серед чинників, які стримуватимуть інвестиційний попит в Україні в найближчі роки, – зменшення обсягів інвестицій в об'єкти "зеленої" енергетики у разі внесення змін до Податкового кодексу України (в частині акцизного податку); відкриття ринку землі для юридичних осіб з 1 січня 2024 р. Останній чинник натомість стимулюватиме зростання інвестицій "в іригацію, вирощування культур з більшою доданою вартістю та впровадження новітніх технологій" [19] у довгостроковій перспективі.

Тимчасові податкові стимули для відновлення інвестиційної активності підприємств в Україні та в інших країнах

В Україні на стимулювання інвестиційного попиту підприємств спрямовані, зокрема, такі заходи: кредитні канікули в період дії карантину, податкові преференції, підтримка роботодавців і працівників сфери малого та середнього бізнесу¹², податкові пільги інвесторам, що здійснюють значні інвестиції в Україну.

Подібні до зазначених вище заходи, спрямовані на підтримку бізнесу в умовах карантину, запроваджувалися й іншими країнами Східного партнерст-

¹¹ У відповідь на пандемію COVID-19, у квітні 2020 року на саміті G20 лідери країн "Великої двадцятки" підписали План дій [18], який містить ключові принципи виконання зобов'язань країн-учасниць щодо:

- сприяння міжнародному економічному співробітництву в умовах коронакризи;
- сподівань на надійне, стійке та всеохоплююче відновлення світової економіки.

План дій "Великої двадцятки" оновлено у жовтні минулого року.

¹² Детальніше див.: <https://covid19.gov.ua/prohramy-pidtrymky-biznesu>

ва [20]. Зокрема, в Молдові це перенесення строку сплати податку на прибуток підприємств, зниження ставки ПДВ з 20 до 15% для сектора розміщення та харчування (з 1 травня 2020 р.). У Вірменії – пільгові кредити бізнесу (серед іншого, на придбання обладнання), в Білорусі – надання державними банками підприємствам позик, гарантованих державою, тощо.

Деякі країни, зокрема Німеччина, Китай, Франція, Велика Британія, Італія, на період карантину запровадили "податкові канікули". Так, у Німеччині на період з липня по грудень 2020 р. знижено ставку ПДВ з 19 до 16%. У Китаї податкові пільги були поширені на логістичні та кур'єрські компанії, підприємства у сфері транспорту, туризму, готельного та ресторанного бізнесу. Італія та Велика Британія знизили податки та ставки за кредитами малому бізнесу. У Франції увели відтермінування щодо сплати податків. У країнах ЄС на податкові пільги спрямували частину коштів Фонду відновлення економіки¹³.

У країнах, де капітальні інвестиції є драйвером економічного зростання (зокрема, в Австралії, Австрії, Німеччині, Новій Зеландії, деяких країнах Азії), для допомоги бізнесу та стимулювання інвестиційної діяльності запроваджувалися тимчасові податкові стимули у вигляді прискореної (бонусної) амортизації (табл. 2).

Таблиця 2

Тимчасові податкові стимули для відновлення інвестиційного попиту в окремих країнах

Країна	Тимчасові інвестиційні стимули
Австралія	1. Амортизація в розмірі 100% вартості об'єкта (нового або б/в), уперше використаного або встановленого для використання з 12 березня 2020 р. до 31 грудня 2020 р. Причому вартість об'єкта основних засобів, що амортизуються, має бути менше за 150 тис. австралійських доларів. 2. Амортизація в розмірі 50% вартості нового об'єкта основних засобів, придбаного з 12 березня 2020 р., уперше встановленого та використаного до 30 червня 2021 р. У цьому випадку немає обмежень щодо вартості об'єкта основних засобів, що амортизуються.
Німеччина	Дегресивна амортизація з підвищуючим коефіцієнтом, що дорівнює 2,5, який застосовується до основної норми амортизаційних відрахувань, розрахованої за прямолінійним методом. Використання підвищуючого коефіцієнта розповсюджується лише на об'єкти основних засобів, придбані або вироблені у 2020 та 2021 роках.
Сінгапур	Амортизація придбаних у 2020 р. основних засобів (обладнання та машини) упродовж двох років: 75% вартості об'єкта у 2020 р. та 25% у 2021 р.

Джерело: складено автором.

Венчурні інвестиції в українські стартапи

За даними Української асоціації венчурного капіталу та приватного капіталу (UVCA, Ukrainian Venture Capital and Private Equity Association), венчурні інвестиції в українські стартапи у 2019 р. становили 509,9 млн дол. США¹⁴, що в 5,8 раза перевищило рівень 2016 р. І хоча за цим показником Україна все ще

¹³ Фонд відновлення економіки ЄС обсягом 750 млрд євро створено з метою допомогти європейській економіці якомога швидше вийти з рецесії після завершення пандемії коронавірусу.

¹⁴ Причому понад 70% зазначеної суми припало на три компанії: Grammarly, People.ai, GitLab.

поступається переважній кількості країн з ринком, що формується¹⁵, позитивна динаміка інвестування стартапів безумовно спостерігається.

Імовірно, що венчурні інвестиції у найближчі роки стануть вагомим поштовхом до інноваційного розвитку та економічного зростання української економіки. Проте на сьогодні обмежуючим фактором виступає порівняно невелика кількість вдалих стартапів. Так, за останніми даними сервісу "Startup Ranking", Україна посідає 40-ве місце серед 201 країни за результатами аналізу кількості стартапів, поступаючись як країнам із розвинутою економікою (в т.ч., США, Австралії, країнам ЄС), так і країнам з економіками, що розвиваються (зокрема країнам Латинської Америки та Азії). Одна з причин цього – несформованість середовища для розвитку малих інноваційних підприємств (стартапів), що є прямим наслідком стихійного та слабо організованого кластерного руху в Україні, відсутності єдиної організації – репрезентанта кластерів, відсутності кластерних державних програм.

Основа для стартапів в епоху технологій формують дослідження та розробки, отже, інша причина невеликої кількості вдалих стартапів в Україні: низький рівень витрат на виконання наукових досліджень і розробок. Так, у 2020 р. цей показник становив лише 0,41% ВВП (порівняно із 0,43% ВВП у 2019 р. та 0,47% ВВП у 2018 р.). Водночас, за даними Інституту статистики ЮНЕСКО [23], у 2018 р. у низці країн із ринком, що формується, і країн, що розвиваються, інвестиції в R&D показували стрімке зростання (зокрема в Республіці Корея – 4,53% ВВП, у Китаї – 2,14% ВВП, в Малайзії – 1,04% ВВП). Значні інвестиції в R&D здійснювали і розвинені країни (в т.ч. США – 2,83% ВВП, Словенія – 1,95% ВВП, Канада – 1,56% ВВП, Польща – 1,21% ВВП).

Для успішного виходу України із поточної кризи та для забезпечення сталого розвитку уряду України та регіональним органам влади варто більше уваги приділяти створенню сприятливого середовища для успішного розвитку стартапів, розвитку інновацій.

В ЄС, наприклад, ще у 2008 р. було створено Європейський інститут інновацій та технології (European Institute of Innovation and Technology), який опікується питанням стимулювання інновацій в Європі через інтеграцію бізнесу, освіти, та дослідницьких організацій. Наведемо також приклад взаємодії бізнесу із закладами вищої освіти в країнах Латинської Америки. Так, аргентинська компанія – постачальник програмного забезпечення Lagash у взаємодії з університетами та коледжами готує спеціалістів у галузі розробки програмного забезпечення та допомагає латиноамериканському інтернет-ретейлеру MercadoLibre залучати до співпраці талановитих інженерів програмного забезпечення.

¹⁵ Для порівняння, за даними Асоціації венчурного інвестування Латинської Америки (LAVCA) [21], венчурні інвестиції в стартапи в Латинській Америці у 2019 р. сягнули 4,6 млрд дол. США (порівняно з 0,5 млрд дол. США у 2016 р.). Що ж до країн Азії, то підприємства Сінгапуру, наприклад, за перші дев'ять місяців 2019 р. прозвітували про венчурні інвестиції в обсязі 13,4 млрд сінгапурських дол. [22].

Україна так само потребує створення стратегічного альянсу між бізнесом, університетами та наукою. Відомо, що в березні поточного року з метою підвищення ефективності наукової та освітньої сфери підписано нову редакцію Договору про співробітництво між МОН України та НАН України. Втім, для стимулювання інновацій саме державі належить вирішальна роль у наближенні науки та освіти до бізнесу. Причому сучасні умови (в т.ч. принципи розвитку країн ЄС, який є головним торговельним партнером України) свідчать про актуальність інноваційних технологій, зокрема у таких сферах української економіки, як декарбонізація економіки; органічне виробництво; штучний інтелект.

Висновки

Для відновлення української економіки, подолання наслідків пандемії COVID-19 та покращення якості життя українців необхідні такі заходи:

щодо стимулювання споживчого попиту:

- заохочення українців подорожувати всередині країни. Серед можливих заходів заохочення:

- 1) впровадження туристичних ваучерів;

- 2) здешевлення вартості квитків на залізничні пасажирські перевезення. І в цьому напрямі вже зроблені певні кроки. Так, наприкінці 2020 р. АТ "Укрзалізниця" знизила вартість послуги попереднього бронювання квитків для туристичних груп, запровадила гнучку систему знижок, знизила вартість квитків на 15% на місця у вагонах першого класу швидкісних поїздів класу "Інтерсіті";

- 3) реклама внутрішнього туризму (гірськолижних курортів, національних парків, природних заповідників тощо); просування каналів в YouTube, які присвячені подорожам по Україні.

Крім того, очікується, що майбутнє виживання туристичної галузі залежатиме і від створення в країнах туристичних союзів (як наприклад, Програма "Трансатманська туристична зона, вільна від COVID-19" між Новою Зеландією та Австралією);

- допомога малому бізнесу в урізноманітненні каналів продажу шляхом:

- послаблення регуляторних бар'єрів, які заважають участі традиційних роздрібних торговців в онлайн-продажах (наприклад, вимоги до оформлення дозвільних документів та ліцензій);

- стимулювання попиту на онлайн-ринку (зокрема шляхом підвищення рівня цифрової грамотності споживачів, захисту прав споживачів при купівлі через Інтернет, забезпечення надійної та ефективної роботи платіжних систем);

- забезпечення можливості віддаленої роботи без нанесення шкоди інформаційній безпеці. Серед іншого зазначене потребує реформування законодавства, яке стосується кібербезпеки;

щодо стимулювання інвестиційного попиту:

- розвиток велоінфраструктури у містах дедалі більше спонукатиме людей використовувати велосипеди, що означатиме менше можливостей для передачі та зараження коронавірусом у громадському транспорті;

- запровадження тимчасових інвестиційних стимулів, зокрема механізму бонусної амортизації (насамперед на 2021 рік). Причому для забезпечення дієвості цих тимчасових інвестиційних стимулів, вони повинні мати цільовий характер надання та бути обмежені в часі [24].

Застосування бонусної амортизації, як очікується, стимулюватиме інвестиційну активність компаній, які здійснюють щорічні капітальні вкладення для розвитку бізнесу. Зазначене підтверджується дослідженням [25], де зазначено, що саме такі компанії, як правило, реагують на стимули в періоди економічної волатильності. Тоді як компанії, що не планували здійснювати капітальні вкладення, скоріш за все не реагуватимуть на запроваджені інвестиційні стимули в період економічної невизначеності;

- перенесення збитків, отриманих в попередні податкові періоди (tax loss carrybacks). Так, 14 вересня 2020 р. з метою збільшення надходжень до Державного бюджету у 2021 р. затверджено зміни до Податкового Кодексу України щодо встановлення строку, протягом якого суб'єкти господарювання мають право переносити збитки минулих років (протягом п'яти років). Утім, для захисту бізнесу від наслідків коронакризи видається обґрунтованим зняти обмеження на перенесення збитків для малих та середніх підприємств, які не отримують державну підтримку через урядові програми;

- ухвалення Закону "Про засади державної підтримки нових інвестицій в Україну";

щодо стимулювання інноваційного розвитку в Україні:

- стимулювання підприємств до нарощення витрат на дослідження та розробки (зокрема шляхом надання податкових пільг, грантів (субсидій));

- проведення реформ, спрямованих на залучення крупного і середнього бізнесу у сферу університетських ДіР;

- підвищення мобільності персоналу між університетами та підприємствами (залучення спеціалістів з бізнесу до дослідницької діяльності в університетах та можливість співробітників університету протягом кількох років працювати в реальному секторі економіки зі збереженням основного місця роботи (посади));

- створення в Україні інституції, що опікуватиметься питанням стимулювання інновацій через інтеграцію бізнесу, освіти та дослідницьких організацій.

Список використаних джерел

1. ILO Monitor: Covid-19 and the world of work. Third edition. Updated estimates and analysis. 29 April 2020. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf
2. Leslie Josephs. Delta posts another massive loss, warns recovery could take 2 years or more / CNBC. 2020. URL: <https://www.cnbc.com/2020/10/13/delta-air-lines-dal-results-q3-2020.html>
3. UNIDO Statistics Data Portal. URL: <https://stat.unido.org/database/MVA%202021,%20Manufacturing>
4. WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard / World Health Organization. 2021. URL: <https://covid19.who.int/>
5. World Economic Situation And Prospects: February 2021 Briefing. No. 146 / United Nations. URL: <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-february-2021-briefing-no-146/>
6. Africa's Pulse: COVID-19 and the Future of Work in Africa: Emerging Trends in Digital Technology Adoption / The World Bank. April 2021. No. 23. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/africas-pulse>

- <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35342/9781464817144.pdf?sequence=10&isAllowed=y>
7. Research and innovation in the recovery and resilience plans: investments and reforms / The European Council and the Council of the European Union. 2021. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/compet/2021/02/26>
 8. United Nations Inter-Agency Task Force on Social and Solidarity Economy. 2020. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_748794.pdf
 9. Велика коронакриза. Названо головний драйвер для відновлення світової економіки / UAZMI. 2021. URL: <https://uazmi.org/news/post/e7NbCQhVYpr2HJi BhWRp06>
 10. Global Energy Review 2021. URL: <https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2021>
 11. Як коронавірус змінить нашу роботу – можливо, назавжди. *BBC News*. 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54842038>
 12. Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку. Консенсус-прогноз / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. 2021. № 53. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz>
 13. Денис Шмигаль розповів про виконання Програми стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19. *Урядовий портал*. Липень 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-rozpoviv-pro-vikonannya-programi-stimulyvannya-ekonomiki-dlya-podolannya-naslidkiv-epidemiyi-covid-19>
 14. Долбєва Д.В. Вплив COVID-19 на економіку країн світу. *Проблеми економіки*. 2020. №1 (43). С. 20–26. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-20-26>
 15. Шевченко В.Ю. Економічні шоки пандемії: основні види та наслідки. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 56. <https://doi.org/10.32843/bses.56-3>
 16. The Legatum Prosperity Index. URL: <https://www.prosperity.com/>
 17. Населення України. Демографічний вимір якості життя: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ, 2019. 396 с. URL: https://idss.org.ua/arhiv/monografia_2020_.pdf
 18. Virtual meeting of the G20 finance ministers and central bank governors. April 2020. URL: <http://www.g20.utoronto.ca/2020/2020-g20-finance-0415.html>
 19. Запуск ринку землі прискорить зростання економіки України до 1,5% на рік. *Укрінформ*. Листопад 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2821274-zapusk-rinku-zemli-priskorit-zrostanta-ekonomiki-ukraini-do-15-na-rik-svitovij-bank.html>
 20. COVID-19 crisis response in Eastern Partner countries / OECD. October 2020. 44 p. URL: <https://read.oecd-ilibrary.org>
 21. The Association for Private Capital Investment in Latin America. URL: <https://lavca.org/>
 22. Ong Sin Wei and Kyle Lee. Venture capital investment in Singapore: market and regulatory overview. 2020. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-578-7841?_lrTS=20191213153205588&transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-578-7841?_lrTS=20191213153205588&transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true)
 23. Science, technology and innovation. UNESCO Institute for Statistics. URL: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=SCN_DS&lang=en
 24. Wen Jean-François. Temporary Investment Incentives / Fiscal Affairs Department of the International Monetary Fund. 2020. 10 p.
 25. Guceri I., Albinowski M. Investment Responses to Tax Policy Under Uncertainty. *CESifo Working Paper*. 2019. No. 7929. URL: <https://ssrn.com/abstract=3485478>

Надійшла до редакції 16.05.2021 р.

Прорецензовано 18.06.2021 р.

Підписано до друку 29.06.2021 р.

Hanna Yatsenko¹⁶

THE FACTORS OF POST-COVID RECOVERY IN THE GROWTH OF UKRAINIAN ECONOMY IN 2021-2022

Given the negative impact of the COVID-19 pandemic on the global economy, the study focuses on the higher risk of negative long-term consequences of the pandemic in developing economies (particularly in Ukraine). This is due to the limited fiscal support of economies in these countries, in contrast to the numerous measures taken by the governments of developed countries to support citizens and businesses during the corona crisis. The devastating long-term effects of the coronary crisis on the economies and populations of poorer countries will continue until governments take steps towards economic recovery and promotion of economic growth.

Based on the identification of the main drivers of economic growth in Ukraine in 2016-2019, as well as the generalization of the experience of post-COVID economic recovery in other countries (including Australia, USA, EU, Japan and advanced Asian countries), the study proposes ways to restore Ukraine's economy and minimize adverse effects of the COVID-19 pandemic. The author proposes to promote the recovery of the Ukrainian economy through expanding domestic (both consumer and investment) demand and intensifying innovation-based development.

As shown by the analysis of international experience, consumer demand under the pandemic conditions should be encouraged, in particular through the development of domestic tourism; assistance to small businesses in diversifying their sales channels; promotion of demand in the online market. The author points out that in order to promote investment demand it is necessary to emphasize the development of infrastructure, introduction of temporary investment incentives, and transfer of losses received in previous tax periods. It is proposed to intensify the innovative development of Ukraine by creating an environment favorable to the development of small innovative enterprises (startups), increasing research and development costs, and integrating business, education, and research organizations.

Keywords: COVID-19 pandemic, post-COVID economic recovery, domestic demand, innovation-based development

¹⁶ **Yatsenko, Hanna Yuriyivna** – PhD in Economics, Researcher, Department of Modeling and Forecasting of Economic Development, State Institution "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine" (26, P. Myrnoho St., Kyiv, 01011), ORCID: 0000-0003-4117-1781, e-mail: yatsenko.anna@gmail.com

References

1. ILO Monitor: Covid-19 and the world of work (2020, 29 April). Third edition. Updated estimates and analysis. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf
2. Leslie, Josephs (2020) Delta posts another massive loss, warns recovery could take 2 years or more. *CNBC*. Retrieved from <https://www.cnbc.com/2020/10/13/delta-air-lines-dal-results-q3-2020.html>
3. UNIDO Statistics Data Portal. Retrieved from <https://stat.unido.org/database/MVA%202021,%20Manufacturing>
4. World Health Organization (2021). WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard. Retrieved from <https://covid19.who.int/>
5. United Nations (2021). World Economic Situation And Prospects: February 2021 Briefing. No. 146. Retrieved from <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-february-2021-briefing-no-146/>
6. The World Bank (2021). Africa's Pulse: COVID-19 and the Future of Work in Africa: Emerging Trends in Digital Technology Adoption: April 2021. No. 23. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35342/9781464817144.pdf?sequence=10&isAllowed=y>
7. The European Council and the Council of the European Union (2021). Research and innovation in the recovery and resilience plans: investments and reforms. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/compet/2021/02/26>
8. United Nations Inter-Agency Task Force on Social and Solidarity Economy (2020). Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_748794.pdf
9. Large coronacrisis. A main driver is adopted for proceeding in a world economy (2021). *UAZMI*. Retrieved from <https://uazmi.org/news/post/e7NbCQhVYpr2HjiBhWRp06> [in Ukrainian].
10. Global Energy Review 2021. Retrieved from <https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2021>
11. As a coronaviruses will change our work - maybe, forever (2020). *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54842038> [in Ukrainian].
12. Influence of COVID-19 on an economy and society of country: results of 2020 and calls and threats of post-pandemic development (2021). Consensus-prognosis No. 53. Ministry of development of economy, trade and agriculture of Ukraine. Retrieved from <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz> [in Ukrainian].
13. Denis Schmigal told the implementation of the Economy Stimulation Program to overcome the consequences of the COVID-19 epidemic (2020, July). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-rozpoviv-pro-vikonannya-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-dlya-podolannya-naslidkiv-epidemiyi-covid-19> [in Ukrainian].
14. Dolbnieva, D.V. (2020). Influence of COVID-19 on the economies of the world countries. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, (43), 20-26. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-20-26> [in Ukrainian].
15. Shevchenko, V.Yu. (2020). Economic shocks of pandemic: main types and consequences. *Prychornomors'ki ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 56. <https://doi.org/10.32843/bses.56-3> [in Ukrainian].
16. The Legatum Prosperity Index. Retrieved from <https://www.prosperity.com/>
17. Hladun, O.M. (Ed.). (2019). The population of Ukraine. Demographic dimension of life quality. NAS of Ukraine, M.V. Ptuha Institute of Demographics and Social Research. Kyiv. Retrieved from https://idss.org.ua/arhiv/monografia_2020_.pdf [in Ukrainian].
18. Virtual meeting of the G20 finance ministers and central bank governors. April 2020. Retrieved from <http://www.g20.utoronto.ca/2020/2020-g20-finance-0415.html>
19. Launching the land market will accelerate the growth of Ukraine's economy to 1.5% per year (2019, November). *UKRINFORM*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric->

- economy/2821274-zapusk-rinku-zemli-priskorit-zrostanna-ekonomiki-ukraini-do-15-narik-svitovij-bank.html [in Ukrainian].
20. OECD (2020, October). COVID-19 crisis response in Eastern Partner countries. 44 p. Retrieved from <https://read.oecd-ilibrary.org>
21. The Association for Private Capital Investment in Latin America. Retrieved from <https://lavca.org/>
22. Ong, Sin Wei and Kyle, Lee (2020). Venture capital investment in Singapore: market and regulatory overview. Retrieved from [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-578-7841?__lrTS=20191213153205588&transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/5-578-7841?__lrTS=20191213153205588&transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true)
23. Science, technology and innovation. UNESCO Institute for Statistics. Retrieved from http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=SCN_DS&lang=en
24. Wen, Jean-François. (2020). Temporary Investment Incentives. Fiscal Affairs Department of the International Monetary Fund. 10 p.
25. Gucer, I., Albinowski, M. (2019). Investment Responses to Tax Policy Under Uncertainty. *CESifo Working Paper*, 7929. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3485478>